

DIÓSI ÁGNES

Esettanulmány a gyermekek mindenk felett álló érdekeiről

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja, hogy a gyerekeknek különös védelemre van joguk. A Gyermeki Jogok Egyezménye – egyebek közt – ezt a kívánalmat elégíti ki, amikor részletezi, miben is álljon ez a védelem. Az Egyezményt az ENSZ közgyűlése 1989-ben fogadta el, Magyarország 1990-ben csatlakozott hozzá.

Az Egyezmény a bevezetésben néhány alapelvet, fontos értéket, eszményeket fogalmaz meg.

Például:

„A családnak... meg kell kapnia azt a védelmet és támogatást, amelyre szüksége van ahhoz, hogy a közösségben szerepét maradéktalanul betölthesse.”

„A gyermek személyiségének harmonikus kibontakozásához szükséges, hogy *családi környezetben*, boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel.”

„A világ minden országában vannak különösen nehéz körülmények között élő gyermekek, és szükséges az, hogy ezeknek a gyermekeknek különös figyelmet szenteljenek.”

A gyermekek jogaiából az Egyezmény 1. része szerint:

„Az intézmények és hatóságok döntésükben elsősorban *a gyermek mindenk felett álló érdekeit* veszik figyelembe.”

Pszichológiai problémából fegyelmi ügy

Az eset, amelynek kapcsán a fent nevezett érdek érvényesülését vizsgálni kívánom, nevelőcsaládban élő, gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekekkel esett meg, akiknek gyámja az intézeti gyám.

Zsuzsi és Dezső negyedik, illetve harmadik osztályos gyerekek, ötödik éve nevelkednek D. M. hivatásos nevelőszülő családjában. Rajtuk kívül K. G. hétéves kisfiú, és a nevelőanya vér szerinti 16 éves lánya él velük együtt. Valamennyien testvéreknek érzik egymást, noha nem azok. A vér szerinti családok, emberi számítás szerint, nem fognak alkalmassá válni a gyerekek nevelésére. A nevelőanya úgy szervezi az életét, alakítja a lakáskörülményeit, hogy felnevelje és még azon túl is biztonságot nyújtó bázisa lehessen nevelt gyerekeinek. Egyedülálló asszony lévén, magánéletét is ennek a célnak ren-

deli alá. Női mivolta elsősorban és mindenek fölött az anyaságban teljesedik ki.

A legtöbb – egészségügyi és mentális – problémát a kicsi jelenti, az ő nevelése igényli a legtöbb figyelmet. A gyerek arra törekszik, hogy a többieknél jobban beférkőzzön az anya szeretébe, kiváltságokat eszközöljön ki magának.

Valószínűleg ez váltotta ki Zsuzsiból és Dezsőből, hogy elcsavarogjanak otthonról. Fel akarták hívni magukra a figyelmet, provokálni akarták az anyát. Ehhez még hozzájárulhatott Dezső élénk fantáziája – Párizsba szeretett volna eljutni –, és az is, hogy az akciónak nincs kockázata. „Úgyse kapunk ki” – nyugtatta meg Dezső Zsuzsit –, „Anyu úgyse ad vissza minket”. Visszatérésükkor mindegyik alkalommal fogadkozások hangzottak el. Úgy tűnt, az okos gyerekek belátják, mennyire veszélyes az ilyen kalandozás, mennyi izgalmat, fájdalmat okoznak vele az Anyunak, aki ezt igazán nem érdemli meg; és az okos Anyu is belátja, hogy nem célszerű ilyenkor a kicsire hivatkozni, aki ezt sose tenné vele.

Amikor negyedszer is elindultak világgá a Ligetbe, és csak este kerültek elő, az anya és tanácsadója is úgy érezték, ennek fele se tréfa. S minthogy semmi konkrét sérelem, bántalom nem érte a gyerekeket, még egy rossz osztályzatot sem kaptak (ami egyébként sem volt soha oka büntetésnek), úgy vélték, az okok talán mélyebben rejlenek, s pszichológusra lenne szükség a feltáráshoz, és az orvoslás módjának kitalálásához. Bevitték a két gyereket a GYIVI átmeneti otthonába. Pszichológiai vizsgálatukat, majd egy szakmai team tanácskozását is kérték, hogy a vizsgálat idejére, átmenetileg az otthonban helyezték el a gyerekeket. Ezt a feljegyzést hárman írták alá: a nevelőszülő, a tanácsadó, és a nevelőszülői szolgálat fiatal osztályvezetője, egyben az intézeti gyám utasításainak, döntéseinek végrehajtója.

Néhány nap múlva a tanácsadó érdeklődött a gyerekeket vizsgáló pszichológusnál: mikor lehetne a teamet összehívni, mikor mehetnének újra iskolába a gyerekek; nem lenne jó, ha sokat mulasztanának. A pszichológus különös felvilágosítást adott: a gyerekek intézetbe szeretnének menni. Ennek okát pedig abban látja, hogy Dezsőben bizonyos vallási félelmeket tárt fel, amelyek a nevelőszülői lakáshoz kötődnek.

A tanácsadó tudta, hogy a családhoz egy ideje a Jehova tanúi járnak, de azt is, hogy a nevelőanya nem megrögzött szektás, hanem egyszerűen igazság- és istenkereső ember, aki most történetesen a Jehova tanúinak bibliamagyarázatára kíváncsi. És azt is tudta, hogy az ilyen dolgokba erőszakkal beavatkozni nem lehet. Hogy emiatt a gyerekeket el kellene hozni a családból és intézetben kéne elhelyezni, azzal végképp nem értett egyet. S hogy ezt a gyerekek maguk kérték volna, azt egyszerűen nem hitte el.

S mivel nem tegnap óta járatos a szociális kérdésekben, jól emlékezett a több évtizedes gyakorlatra, amikor karhatalommal vittek gyerekeket a családotól, az iskolákból, kórházakból az intézetbe – ugyancsak az ő, mindenek fölött álló érdekükre való hivatkozással. S lettek a gyerekekből gyökértelen csavargók, bűnelkövetők, hajléktalanok. És úgy vélte, a hatalom jelenlegi gyakorlója sem mérte fel döntésének várható következményeit: mi lesz, ha ezek a gyerekek kiszakadnak a szeretetteljes, biztonságot nyújtó családból?

Összeült a team, amely arra lett volna hivatott, hogy az érintettek meg- tanácskozzák a diagnózist és a terápiára vonatkozó javaslatot. Ehelyett egy megfellebbezhetetlen döntés jegyében hangzott el minden: a gyerekek inté- zetbe kerülnek, ezt ők maguk kérték. A tanácsadó megkérte a pszichológust: ismertesse, miért tartja ezt szükségesnek. Amint elmondta a Jehova tanúi által a gyerekekben keltett félelmeket, a nevelőszülő kész volt a válasszal: a Jehova tanúi többé nem jönnek. Amit hirdettek, azt a családi élet gyakorlata majd érvényteleníti. – Azt nem lehet – mondta erre a pszichológus –, mert a félelmek már „rögzültek”, és a lakáshoz kötődnek. (Az illető pszichológus harminc éve dolgozik a GYIVI-nél.) Pályakezdő fiatal pszichológus, aki a nevelőszülőt vizsgálta, azt hangsúlyozta, hogy ez a két gyerek a kicsihez és a vér szerinti nagylányhoz képest kedvezőtlen helyzetben van a családban. Arról nem beszélt, hogy mitől lesz nekik jobb az intézetben. De hogy ez a helyes döntés, abban, az osztályvezetővel együtt, mindhárman biztosak vol- tak. A tanácsadó indítványozta, hogy kérdezzék meg a gyerekeket is. Miután behívták őket, a nekik szóló kérdést így tették fel: „Együtt akartok-e maradni az intézetben?” A tanácsadó biztatta őket: mondják meg, mit szeretnének. A gyerekek hallgattak. A fiatal osztályvezető, szakértelmének biztos tudatában értékelte a hallgatást: „válaszoltak”. (Természetesen azt, hogy intézetbe sze- retnének menni.)

A tanácsadó ezután azt mondta: ő szerette volna megosztani a felelősséget kollégáival, de ha így áll a dolog, köszöni szépen, a felelősséget visszaveszi. „Azt már nem lehet” – így a fiatal osztályvezető. És kijelentette: néhány nap múlva megtartják a helyezési teamet, amire már az intézetet képviselő kol- légát is meghívják. Kiadta az utasítást a tanácsadónak: tegye meg a szükséges lépéseket. A tanácsadó – azon kívül, hogy régi szakember, még egy új, önál- ló, cigány hivatásos nevelőszülői program felelős szervezője és vezetője is az intézményben – ezt nem tette meg.

Tudni kell: az intézményben kialakult szokások szerint a gyerekek helye- zését – adott helyről máshová – team dönti el. Részt vesz benne minden érintett szakember. Véleményüket jegyzőkönyv rögzíti, a döntés a többség véleményét tükrözi, amit a kisebbség is köteles elfogadni. Ezt minden részt- vevő az aláírásával hitelesíti.

Az említett esemény nem helyezési team volt. Jegyzőkönyv nem készült. Senki nem írt alá semmit.

Az esemény délutánján a kétségbeesett nevelőszülő felhívta az intézeti gyámot: segítsen, már csak benne van bizalma. Az intézeti gyám azt vála- szolta, ezt a team döntötte el, neki fogalma sem volt az egészről.

A tanácsadó – régi szakember – ezt sem hitte el. Másnap reggel felhívta az összeomlott nevelőszülőt. Megnyugtatta: ez a döntés nem hiteles, a gye- rekeket haza fogják vinni. Együtt bementek az átmeneti otthonba. A tanács- adó gondosan megírta az alábbi feljegyzést:

„Csavargásaik miatt kértük L. Zsuzsanna és P. Dezső pszichológiai vizs- gálatát. Választ szerettünk volna kapni a csavargások okára és javaslatot az elkövetkezőkre vonatkozóan. A vizsgálat megtörtént. Köszönjük, világosan látunk, tudjuk, mit kell tennünk. Javaslatot is kaptunk, amivel viszont nem értünk egyet. Sem szakmailag, sem emberileg nem tartjuk hitelesnek. A gye-

reket saját felelősségünkre hazavisszük. Döntésünket a pszichológia és a gyermeki jogok szempontjainak figyelembevételével, a gyerekek érdekében hoztuk meg.” Ezt mind a ketten aláírták, és a gyerekekkel együtt távoztak.

A gyerekek megkönnyebbülten mesélték el, hogyan akarták őket rábeszélteni arra, hogy *akarjanak* intézetbe menni. Boldogan csimpaszkodtak az anyuba, és másnap elmentek iskolába.

Történt pedig, hogy autó állt meg az iskola előtt, kiszállt belőle a GYIVI két munkatársa, és a megrökönyödött pedagógusok és a sebtiben behívott kétségbeesett nevelőszülő tiltakozása ellenére a két síró gyereket betuszkolták az autóba és beszállították a GYIVI-be.

Egyidejűleg a tanácsadónak az alábbi levelet küldték: „Értesítem, hogy munkaköri kötelezettségének súlyos megszegése miatt, amely abból áll, hogy a jogszabályi előírások szerint történő gyermek gondozási helyének kijelölését a team döntésétől eltérően megváltoztatta, fegyelmi eljárást kezdeményezek.”

Rendnek kell lenni!

A hivatásos nevelőszülők értekezletén az intézeti gyám tájékoztatta a jelenlévőket a történetekről. D. M.-től – úgymond – be *kell* szállítani a gyerekeket. Fegyelmi eljárás is folyamatban van, mert itt egyetlen munkatárs sem lépheti túl a hatáskörét. Senki ne ijedjen meg, nem lesz semmi baj, mindössze arról van szó, hogy *rendnek kell lenni*. Újabb team fogja felülvizsgálni az előző team döntését, és a fejleményekről is információt kapnak majd a kolégák.

Közben folytatódott a gyerekek rábeszélése arra, hogy *akarjanak* intézetbe menni. A nevelőanyával való kapcsolatot károsnak ítélte a gyám, mindössze hetenként két alkalommal, három, illetve öt percre engedélyezett telefonbeszélgetést. Megfenyegette: ha ezt nem tartja be, a harmadikat is elveszi tőle. (Aki abba tán bele is halt volna.) A gyerekek sírtak az anyuért, leveleket írtak, rajzokat készítettek neki. „Anyuci, nagyon szeretlek.” „Anyuci, vigyél ki minket innen.” Az átmeneti otthon nevelőinek már majd megszakadt a szíve, de a „szabályt” nekik is be kellett tartaniuk, fegyelmi szankció terhe mellett.

A november óta érvényes gyermekvédelmi törvény inkább rontott, mint javított a gyermekvédelem nyomorúságos helyzetén. Pozitívumnak tán csak a nevelőszülős gyerekek ellátásának normatív szabályozása tekinthető. Ám ha meggondoljuk, hogy ezzel együtt megszűntek a korábbi támogatások (pl. iskolai, óvodai étkeztetés költségtérítése), ez a vívmány sem valami óriási eredmény. A gyermekvédelemben dolgozó, egy-két-három diplomás munkatársak fizetése a közalkalmazotti átlag alatt van, és a nemzetközi, illetve most már a magyar törvény által is megállapított normákhoz képest többszörösen túlterheltek. Ahhoz, hogy a normák betarthatóak legyenek, a fővárosi intézmény nevelőszülői szolgálatához 18 új ember munkába állítása lenne szükséges. Ehelyett újabb bürokratikus feladatok, sok fölösleges fontoskodás terheli az amúgy is túlterhelteket, és bonyolítja az egyszerűen is elintézhető

ügyeket. A helyzet kiszámíthatatlanná válik: bármikor bármiért bárkit felelősségre lehet vonni. Ahol a dolgok áttekinthetetlenek, a vezetés szükségképpen diktatorikus. Az lesz a szabály, amit a diktátor annak jelent ki, attól lesz valami igaz, hogy ő mondja. Akit a körülményei az intézményhez kötnék, kénytelen ezt elfogadni. *Elhiszi*, hogy ez a világ rendje. Ha vezetővé nevezik ki, megízleli a hatalmat és megszereti. Ha beosztott, megnyugszik sorsában. Aki pedig változtatni tud, az elmegy. Következésképp még kevesebb emberre hárulnak a feladatok. Nem számít a tudás és a tapasztalat, nem fontosak az emberi kapcsolatok, nincs jelentősége a személyiség hitelének: bárki bárkivel helyettesíthető. Növekszik a káosz, és ez lesz a rend.

A gyermekvédelem leltári tárgyai

Múltak a napok, hetek, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy intézetbe utalni a gyerekeket ordító képtelenség lenne. De még mindig az átmeneti otthonban őrizték őket, szigorú távolságban a nevelőanyától, a testvérektől, az otthontól. Az otthon lévő, mentálisan amúgy is sérült kicsi kezdett kezelhetetlenné válni. Nem értette, miért kell nélkülöznie testvéreit. A szakmai és emberi tisztességükben megalázott emberek kínban voltak: már nem tudták, hogyan igazolják a hatalmi döntést és saját, korábban deklarált véleményüket. A tanácsadó egy független pszichológus véleményére tartott igényt: programjának partnerét javasolta, aki szintén jól ismerte a gyerekeket és a nevelőszülőt, a körülményeket. Dehát őt, éppen ezért, nem ítélték függetlennek. Csak amikor már végképp tarthatatlanná vált a korábbi álláspont, akkor voltak hajlandók meghallgatni a véleményét. De azért még mindig el kellett követni mindent, hogy a döntés tartható legyen. Akárha összeesküvésről, bűnszövetkezetről lenne szó, a nevelőszülő mellé új, kezdő tanácsadót jelölt ki a hatalom. Mint valami rendőrfelügyelőt küldték ki hozzá: fürkéssze ki a magánéletét. Külső pszichológust is megbíztak a nevelőszülő vizsgálatával. Első kérdése az volt: hogyan szerezte a lakását. A hatalom megbízottjainak láthatóan az volt a feladata, hogy találjanak valamit, amit fel lehet használni ellene mint alkalmatlanságának bizonyítékát. És egyre kínosabb volt, hogy semmit se találnak. A tanácsadó sem került jobb helyzetbe. Ellene is megindult az aknamunka, a többi család manipulálásával: hátha mondanak valami rá nézve elmarasztalót, hátha nem is takar semmit az a nagyfene személyes felelőssége. És a kritikák miatt olykor sértődöttek panaszkodtak is. Semmi sem volt drága annak érdekében, hogy egy hibás döntést mégiscsak igazolni lehessen. A két gyerek nem járt iskolába, ez sem számított. Tanítóik is megkapták az eligazítást, érzékelték, hogy hibát kell találniuk a nevelőszülő működésében. Meg is írták, hogy nem volt szülői értekezleten. (Amikor a két gyereket egy időben tartották, csak az egyikre tudott elmenni.) Vagyis a két ember, aki krízishelyzetben jóhiszeműen szakmai segítségért, tanácsért fordult illetékes kollégákhoz, azt tapasztalta, hogy valóságos boszorkányüldözés céltáblája lett. A tanácsadó nem akart túl messzire menni a következtetések levonásában, de nem tudott megszabadulni a gondolattól: hogty a cigányság érdekében kezdeményezett, nem egyszer pozitív diszkriminációval vádolt programját

verik most le rajta azzal a szándékkal, hogy bebizonyítsák, nincs erre semmi szükség.

Az átmeneti otthonban szenvedő gyerekek egyre nehezebben tűrték a helyzetet. Rossz lelkiállapotukat a nevelőcsaládban elszenvedett ártalomnak tulajdonítva, a harminc éve GYIVI-s pszichológus terápiába kezdett: a fantáziában élő démonok ellensúlyozására „őrangyal”-terápiába. A gyerekek gyorsan megértették, mit várnak tőlük, és őrangyalt képzeltek maguk elé. Zsuzsi még azt is tudta, hogy az őrangyalok szőkék, kékszeműek szoktak lenni, Dezső viszont úgy látta, az őrangyal olyan barna, mint az anyu.

Már letelt az átmeneti otthonban szabályszerűen tölthető harminc nap, a vezetésnek valamit lépnie kellett. Kitűzték a helyezési team ülésének időpontját. A gyám, tartva attól, hogy döntését a többség leszavazná, az utolsó percben közölte az egybegyűttekkel, hogy ez mégsem helyezés, csupán tanácskozás. Ő természetesen hallgatni akar a szakemberek véleményére. Kirajzolódott a tendencia: a tanácsadót mindenképp el kell marasztalni, a nevelőszülőt nemkülönben, de az ügynek nem lehet más más kimenetele, mint hogy a gyerekek hazakerülnek. Ezt kell valahogy megoldani a hatalmi tekintély sérelme nélkül. A bölcs és jóságos gyám tisztán akarta látni, mi okozza a csavargásokat, épp csak azt nem vette tudomásul, hogy a valóságnak megfelelő diagnózis és terápiát épp az ő terrorja tette lehetetlenné.

Közben folyt a fegyelmi eljárás. A gyám nem rejtette véka alá a tanácsadóval szembeni indulatait: elbocsátását javasolta. Világos, hiszen rendnek kell lenni, és aki odáig vetemedik, hogy saját felelősségére kezdeményezzen és vigyen véghez valamit (és ez nemcsak egy esetre érvényes, hanem öt év óta folyamatos), az csak zavaró tényező lehet ebben a rendben. Végre alkalom adódott a tőle való megszabadulásra.

Már a hatvan napig szóló meghosszabbítás is a vége felé közeledett. A gyerekek még mindig nem jártak iskolába, de az időt húzni kellett. A fegyelmi tárgyalás is halasztódott, viszont célszerűnek látszott megtartani még a gyerekekre irányuló döntés előtt. Hiszen ha a gyerekek végül hazakerülnek, az a tanácsadó súlyos fegyelmi vétségét igazolná. Miről szóljon akkor a fegyelmi? Ehhez képest semmiség két gyerek iskolai lemaradása, elszakításuk a szerető környezetétől, manipulálásuk. Ők a gyermekvédelmi leltár tárgyai, azzal a különbséggel, hogy a tárgyakat jobban óvják a sérülésektől a hatalmi pozícióban lévők.

Pszichiátert is hívtak, vizsgálja meg a gyerekeket és a nevelőszülőt. A pszichiáter se látott okot arra, hogy ne kerüljenek haza.

Ki mondja meg?

A gyermekeknek vannak jogaik, de ezek csak a felnőttek által érvényesülhetnek. Vannak érdekeik, de ezeket felnőttek képviselik. Hogy adott esetben mi a gyerekek érdeke, az hatáskör kérdése. Ki hivatott arra, hogy felismerje a gyerekek valóságos érdekeit? Ha családban élő gyerekekről van szó, nyilván a szülők. De arra nincs garancia, hogy ők nem követhetnek el hibát. Irányultság, pályaválasztás kérdésében például: biztos, hogy csálhatatlanul

képviselik a szülők a gyerek érdekeit és nem saját elképzelésüket erőltetik rá? Intézeti gyámság alatt élő gyerekek esetében a helyzet teljességgel bizonytalan. Nem véletlenül született az a törvény (tán ez is a gyermekvédelmi törvény javára írható), hogy nem egyetlen gyám, hanem körzeti gyámhivatalok az illetékesek a gyerekek ügyeiben, és egy-egy gyámhoz negyven gyereknél több nem tartozhat. Kétezernél is több gyerek képvisellete ugyanis – ahogyan ez pillanatnyilag még működik – képtelenség. A gyám azért kell, hogy körülvegye magát autentikus szakemberekkel, akik a döntéseit megalapozzák.

Esetünkben a döntés megelőzte a szakvéleményeket, így állt elő az a helyzet, hogy nem a gyerekek, hanem a döntéshozó tekintélye lett a mindeken fölött álló érdek.

A fegyelmi tárgyaláson a tanácsadó jogi képviselője a következőket mondta: Véleménye szerint a kiskorúak fegyelmezetlenségével kapcsolatban egyenlőtlen és aránytalan intézkedés történt. Ez embertelen, a kiskorúak jövőjét súlyosan és károsan befolyásoló, önkényes döntés volt. Ezért a tanácsadó, lehetséges, hogy az államigazgatási normatívákkal nem egyezően, ám a kiskorúak érdekeit mindvégig szem előtt tartva és méltányolhatóan intézkedett.

Ezért az intézkedésért a tanácsadó mégis megrovást kapott, mivel neki ehhez nem volt joga. Vagyis van érdek a gyermekek mindenek fölött álló érdekei fölött: a hatalom érdeke az.

A tárgyalás után két nappal megtartották a helyezési teamet. A gyerekek hazakerültek. Végül is az ő érdekük érvényesült. De ehhez az kellett, hogy a tanácsadó ne tartsa be az államigazgatási normatívákat, fegyelmi vétségével megakassza a szervezet olajozott működését.

A gyerekek most boldogok. Van remény, hogy behozzák mulasztásukat az iskolában. A kicsi is megnyugodott. Egy széles ágyon, mind a hárman az anyuhoz bújva alszanak. Időbe telik, míg annyira megnyugszanak, hogy visszamennek saját ágyukba.

A nevelőszülő és a tanácsadó gazdagodott néhány tapasztalattal. A csavargások okait és a probléma megoldását illetően ugyan nem lettek okosabbak, de bíznak benne: elég okosak már.

E számunk szerzői

Atkinson, Tony – szociológus

Ágostonné Alpár Vera – szociológus

Bajner Mária – szociológus

Diósi Ágnes – szellemi szabadfoglalkozású

Egyed Mária – jogász

Gyulavári Tamás – jogász

Mózer Péter – szociálpolitikus

Ohnsorge-Szabó László – szociálpolitikus

Oraveczné Bodor Éva – szociális munkás
